

## Over de (on)mogelijkheid van opdrachtonderzoek

*Vragen en meer vragen over de doorwerking van kolonialisme en slavernij in Amsterdam en Utrecht*

Guno Jones, Nancy Jouwe & Susan Legêne

Binnen twintig jaar is langs allerlei kanten het Nederlands koloniale en slavernijverleden in het brandpunt beland van wetenschap, cultuur en maatschappelijk debat. *Ten kon drai*, zei koning Willem Alexander op 1 juli 2023 nadat hij bij het nationale slavernijmonument in het Oosterpark in Amsterdam de excuses die premier Mark Rutte op 19 december 2022 had gemaakt als staatshoofd had herhaald, en bovendien publiekelijk vergiffenis vroeg voor de verantwoordelijkheid voor en het aandeel van het Huis van Oranje in de slavenhandel en slavernij. *Ten kon drai*, de tijden zijn veranderd – de koning beoogde met zijn rede een keerpunt te markeren. *Ten kon drai, W'o si!*, eerst zien, maakte een van de aanwezigen bij de plechtigheid die wij drieën – Guno Jones, Nancy Jouwe en Susan Legêne – bijwoonden, het gezegde af. Maar we waren het met elkaar eens: ontegenzeggelijk vormde deze speech een markant startpunt voor het herdenkingsjaar 2023-2024. De deur staat open voor debat en beleid over alle mogelijke aspecten van het trans-Atlantische en Zuidoost-Aziatische slavernijverleden van Nederland en de doorwerking daarvan. Werk aan de winkel, ook voor de wetenschap.

In de stroomversnelling van wetenschappelijke aandacht heeft historisch onderzoek naar betrokkenheid van lokale, provinciale en landelijke overheden, universiteiten, bedrijven, banken, en families, de

verwevenheid getoond van het slavernijverleden met de ontwikkeling van het huidige Nederland. Koloniaal geweld en slavernij zijn in twee decennia in de kennisvorming en de publieke herdenkings- en herinneringscultuur getransformeerd in een Nederlandse geschiedenis die niet alleen over Indonesië, Suriname of de Caraïbische eilanden gaat, maar vooral over Nederland *zelf*, en dat is wat de koning benoemde. Kennisvorming over historische dimensies van kolonialisme en slavernij en symbolische genoegdoening door middel van het aanbieden van excuses en het vragen van vergiffenis zijn echter iets anders dan doelgericht optreden tegen de veelvormige en geracialiseerde doorwerking van dat verleden in de hedendaagse Nederlandse samenleving. Want hoe manifesteert zich dat? En wie neemt daarvoor verantwoordelijkheid?

In deze bijdrage aan het discussiedossier van *TvG* over onderzoek in opdracht van overheden en kritische geschiedschrijving bespreken we een vooralsnog vastgelopen opdrachtonderzoek uit 2022 naar de doorwerking van het slavernijverleden in Amsterdam en Utrecht.<sup>1</sup> We betogen dat

<sup>1</sup> Deze bijdrage bouwt voort op de paneldiscussie 'Geschiedenis voor dekolonisatiebeleid' tijdens de Historicidagen 2022 in Rotterdam, en is een sterk ingekorte versie van het essay *Opdracht gestrand*, waarop dat panel was gebaseerd. Voor het volledige essay zie: Guno Jones, Nancy Jouwe en Susan Legêne, *Opdracht gestrand. Hoe de*

kennis over het verleden zich niet zomaar laat vertalen naar beleid in het heden, dat het er toe doet wie het onderzoek uitvoert, en dat de op zichzelf begrijpelijke vraag naar beleidsaanbevelingen ook historiografisch begrip bij de opdrachtgever vereist.

De vertaalslag van onderzoek naar beleid is een vorm van valorisatie. Valorisatie, kennisbenutting ten bate van de samenleving, is in het nieuwe millennium uitgegroeid tot een belangrijke ethische richtsnoer binnen de academie, als derde primaire taak naast onderwijs en onderzoek. In geval van de kennisvorming over de doorwerking van kolonialisme en slavernij impliceert valorisatie, in ideale zin, dat machtsstructuren veranderen, manieren van samenleven worden beïnvloed, en door de impact van onderwijs en onderzoek zelfs waardesystemen wijzigen. Dat kan ongemak en weerstand oproepen. Er leven maatschappelijk, politiek en binnen de wetenschap sterk tegengestelde opvattingen over de doorwerking van de geschiedenis van kolonialisme en slavernij, en de wenselijkheid om de geracialiseerde erfenissen daarvan in kaart te brengen om tot concreet beleid te komen. De externe druk op politici, ambtenaren, maar ook onderzoekers is groot, en het politieke tij is niet stabiel. Zwarte onderzoekers, nu veelgevraagd, ervaren dat al jaren. De antagonistische aard van de kennisvorming over de doorwerking van kolonialisme en slavernij helpt de moeilijkheden bij opdrachtonderzoek voor beleidsdoeleinden op dit thema te verklaren.

## Aanloop

Nadat in september 2020 de Amsterdamse publicatie *De Slavernij in Oost en West*

*vraag naar de doorwerking van kolonialisme en slavernij in Amsterdam en Utrecht leidde tot meer vragen* (Vrije Universiteit 2023).

uitkwam, diende in de Amsterdamse gemeenteraad DENK een initiatiefvoorstel in voor vervolgonderzoek naar de doorwerking in het heden, liefst samen met andere steden.<sup>2</sup> De raad nam het voorstel op 17 mei 2021 aan, en zocht samenwerking met Utrecht, waar in juni 2021 het boek *Slavernij en de stad Utrecht* werd gepresenteerd.<sup>3</sup> Ook hier vroeg de gemeenteraad, in een motie op 8 juli 2021, om vervolgonderzoek.<sup>4</sup> De burgemeesters van Amsterdam en Utrecht boden daarnaast op 1 juli 2021 en 23 februari 2022 excuses aan voor het slavernijverleden. Jouwe en Jones kregen de opdracht het vervolgonderzoek op te zetten. Als project werd het ondergebracht bij de Vrije Universiteit, met Legène als projectleider.

Dat uiteenlopende grote steden in Nederland hun slavernijverleden lieten en laten onderzoeken, vloeit voort uit de recente 'thuiskomst' in Nederland van de geschiedenis van kolonialisme, slavernij en hun doorwerking. In 2020, het jaar dat deze stadsgeschiedenissen van slavernij werden uitgevoerd, vonden internationaal en ook in Nederland de Black Lives Matter-manifestaties plaats, die aan de noodzaak om te reflecteren over de doorwerking van het slavernijverleden in termen van hedendaags racisme extra urgentie gaven. Die urgentie werd verder onderstreept door onder meer de brede maatschappelijke discussies die volgden op radio,

2 Pepijn Brandon e.a. eds., *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam-onderzoek* (Amsterdam 2020). Zie ook [www.slavernijonderzoekamsterdam.nl](http://www.slavernijonderzoekamsterdam.nl) (laatst geopend 5 september 2022); Gemeenteraad Amsterdam, initiatiefvoorstel 'Uitgebreid vervolgonderzoek naar het slavernijverleden' (17 mei 2021).

3 Gemeenteraad Amsterdam, initiatiefvoorstel 'Uitgebreid vervolgonderzoek naar het slavernijverleden'.

4 Nancy Jouwe e.a. eds., *Slavernij en de stad Utrecht* (Zutphen 2021); De motie werd ingediend door DENK, GroenLinks, SP, D66, PvdA en PvdD. Gemeenteraad Utrecht, motie 'Aanvullend onderzoek naar het Utrechtse slavernijverleden' (8 juli 2021).

televisie, in debatcentra en op sociale media, en de erkenning door de Raad voor Cultuur dat kolonialisme onrecht had veroorzaakt dat moest worden erkend en gerepareerd.<sup>5</sup> Toch kwam het vervolgonderzoek niet van de grond.

## De vraag en de domeinen

Spanning tussen enerzijds de uitvraag van de opdrachtgevers, anderzijds het concretiseren van de onderzoeksvraag speelde het project vanaf het begin parten.<sup>6</sup> Bij de opdrachtgevers verschoof het accent in de uitvraag van een verkenning van de relatie tussen het slavernijverleden en hedendaags racisme en uitsluiting, naar 'kolonialiteit' en de doorwerking van 'kolonialisme en slavernij' in Amsterdam en Utrecht op specifieke gemeentelijke beleidsdomeinen. Zo werd de vraagstelling zowel breder en vager als specifiek en beleidsgericht. Voor beide gemeentes was dat laatste – een expliciete vertaling naar beleid – van groot belang.<sup>7</sup> Het resulteerde in februari 2022 in een onderzoeksopzet die bestaand onderzoek naar de doorwerking van slavernij en koloniaal verleden in kaart zou brengen, en die met door experts te schrijven 'vignetten' zou inzoomen op die doorwerking in de verschillende domeinen van het stedelijke leven in Amsterdam en Utrecht.

In die domeingerichte benadering bleef de schoen echter wringen. Want hoe dekoloniaal is een kennisproject dat de doorwerking

van slavernij serieus in kaart wil brengen als daarbij de logica van stedelijke beleidsvorming vooraf als oriëntatiepunt geldt? Doorwerking speelt zich af op allerlei levensgebieden en niveaus. Recht doen aan die veelvormigheid zonder op voorhand uit te gaan van verkaveling over beleidsterreinen was voor de onderzoekers de eerste zorg. Het onderzoek betrof een 'wetenschap voor beleid-vraag', geen 'valorisatie-vraag' – de kennis hierover ligt niet voor het oprapen. Zo'n vertaling van de inzichten naar beleid op de relevante beleidsterreinen zou pas na afloop, door de gemeentepolitiek, gemaakt moeten worden.

Tegelijk was het spanningsveld breder, rakend aan de epistemologische vraag wie de agenda voor onderzoek naar sociaal onrecht zou moeten bepalen. De onderzoeksopzet beoogde ruimte te bieden aan de stemmen van de mensen die door dit onrecht direct geraakt worden, maar dat stemde niet overeen met de verwachtingen van de opdrachtgevers ten aanzien van de rol van de onderzoekers. Het voorstel om de beleidsdomeinen in de opzet te incorporeren door middel van de beoogde vignetten, bracht uiteindelijk geen uitkomst. Er kwam geen overeenstemming over de onderzoeksopzet, de onderzoekers voelden geen vertrouwen in hun professionaliteit, en de opdracht werd teruggegeven. In de context van dit dossier over wetenschappelijke waarheidsvinding en politieke besluitvorming willen wij vooral ingaan op de gesitueerdheid van de onderzoekers en de historiografische context van dit opdrachtonderzoek.

## Van marge naar brandpunt

De hedendaagse belangstelling voor kolonialisme en slavernij is tamelijk nieuw. Vijfentwintig jaar geleden hing de vlag er

5 Raad voor Cultuur, *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* (Den Haag 2020). Dit rapport is opgesteld door de Adviescommissie Nationaal Beleidskader Koloniale Collecties, oftewel de Commissie Gonçalves, en aan de Kamer aangeboden door minister Van Engelshoven op 7 oktober 2020. Voor het groeiende gevoel van urgentie, zie ook Brandon e.a., *De slavernij*, 39-41.

6 Jones e.a., *Opdracht gestrand*, 5-6.

7 Ibidem.

in Nederland heel anders bij. Een handjevol geëngageerde kenniswerkers in Nederland hield zich bezig met uiteenlopende aspecten van kolonialisme en slavernij en de erfenissen daarvan, en beriep zich op de gesitueerdheid en het machtskarakter van *alle* kennisvorming.<sup>8</sup> We wilden ruimte maken voor andere vragen, die ons voerden naar andere concepten, andere methoden, andere bronnen (die bijvoorbeeld het geweld van het kolonialisme blootlegden of stemmen van vrouwen centraal stelden) en andere interpretatiekaders. Veel werk werd zonder (toereikende) subsidies verricht en was onttrokken aan het oog van het publiek of zelfs van het wetenschappelijk instituut waar het was ondergebracht. Dit gebeurde binnen organisaties als Sister Outsider, de ZMV-beweging (Zwarte, Migranten-, en Vluchtelingenvrouwen), Nieuw Perspectief, Strange Fruit en NIEUWS, om maar enkele te noemen.<sup>9</sup> In de kennisvorming, het onderwijs en de mainstream publieke culturele sfeer van pakweg vijftwintig jaar geleden werden kolonialisme en slavernij vooral als *overzeese* historische fenomenen beschouwd. Het was destijds niet gangbaar

om de verwevenheid te onderzoeken tussen koloniale cultuur en Nederlandse cultuur, de relatie tussen het culturele archief van het kolonialisme en attitudes in de Nederlandse samenleving. De kolonialiteit en het geracialiseerde karakter van bepaalde Nederlandse tradities of van burgerschaps- en migratieregimes werd als zodanig zelden benoemd; de impact van slavernij op de ontwikkeling van de Nederlandse economie, en breder op de relatie tussen slavernij, racisme en kapitalistische uitbuiting, de verwevenheid van slavernij met het erfgoed van Nederlandse steden, of de verwevenheid van het Nederlandse recht met slavernij, zijn pas zeer recent onderwerpen van onderzoek geworden.<sup>10</sup>

8 Deze kenniswerkers in Nederland putten inspiratie uit de eigen ervaringen en uit het werk van auteurs als Donna Haraway, 'Situated knowledges. The science question in feminism and the privilege of partial perspective', *Feminist Studies* 14.3 (1988) 575-599 en Kimberley Crenshaw, 'Mapping the margins. Intersectionality, identity politics, and violence against women of color', *Stanford Law Review* 43.6 (1991) 1241-1299; Edward W. Said, *Culture and imperialism* (New York 1993).

9 Over deze netwerken zie: Maayke Botman e.a. eds., *Caleidoscopische visies. De zwarte, migranten en vluchtelingenvrouwenbeweging in Nederland* (Amsterdam 2001); Chandra Frank, 'Sister Outsider and Audre Lorde in the Netherlands. On transnational queer feminisms and archival methodological practices', *Feminist Review* 121.1 (2019) 9-23; Lulu Helder en Scotty Gravenberch eds., *Sinterklaasje kom maar binnen zonder knecht* (Berchem 1998); Lulu Helder, 'Nieuw Perspectief vraagt zich af hoe het nou eigenlijk zit', in: Nancy Jouwe e.a. eds., *Slavernij en de stad Utrecht* (Zutphen 2021) 245-254.

10 Zonder compleet te kunnen zijn verwijzen we hier naar enkele titels in volgorde van verschijnen: Helder en Gravenberch, *Sinterklaasje*; Susan Legêne, *De bagage van Blomhoffen Van Breugel. Japan, Java, Tripoli en Suriname in de negentiende-eeuwse Nederlandse cultuur van het imperialisme* (Amsterdam 1998); Elsbeth Locher-Scholten, 'Van Indonesische urn tot Indisch monument. Vijftig jaar Nederlandse herinnering aan de Tweede Wereldoorlog in Azië', *BMGN – Low Countries Historical Review* 114.2 (1999) 192-222; Glenn Willemsen, *Dagen van gejuich en gejubel. Viering en herdenking van de afschaffing van de slavernij in Nederland, Suriname en de Nederlandse Antillen* (Amsterdam 2006); Guno Jones, *Tussen onderdanen, rijks-gegoten en Nederlanders. Nederlandse politici over burgers uit Oost & West en Nederland, 1945-2005* (Amsterdam 2007); Susan Legêne, *Spiegelreflex. Culturele sporen van de koloniale ervaring* (Amsterdam 2010); Esther Captain en Hans Visser, *Wandelgids sporen van slavernij in Utrecht. Traces of slavery in Utrecht. A Walking Guide* (Utrecht 2012); Pamela Pattynama, *Bitterzoet Indië. Herinneringen en nostalgie in literatuur, foto's en films* (Amsterdam 2014); Gloria Wekker, *White Innocence. Paradoxes of colonialism and race* (Londen 2016); Guno Jones 'What is new about Dutch populism and ethno-nationalism? Dutch colonialism, hierarchical citizenship and contemporary populist debates and policies in the Netherlands', *Journal of Intercultural Studies* 37.6 (2016) 605-620; Pepijn Brandon en Ulbe Bosma, 'De Betekenis van de Atlantische slavernij voor de Nederlandse economie in de tweede helft van de achttiende eeuw', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 16.2 (2019) 5-45; Thomas Spijkerboer, 'De mondiale mobiliteitsinfrastructuur. De

Voor het zover was, bewogen onderzoekers die zich aan racismeonderzoek waagden en de relatie legden met het Nederlandse slavernijverleden zich op glad ijs, omdat ze verschillende heilige huisjes tegelijk omverwierpen. Het is een wereld van verschil of we racisme als ‘systemisch’ erkennen, verweven met hoe we in Nederland sinds de koloniale tijd dingen zijn gaan doen, of het beschouwen als een ‘kenmerk’ van individuele pathologie. Het concept systemisch racisme haalt mensen uit hun comfortzone, maakt ze onrustig, omdat het (in ideale zin) aanzet tot kritische reflectie op de eigen samenleving, de eigen organisatie, en het eigen privilege. Tegen die achtergrond kunnen we de enorme weerstand begrijpen die bestond tegen Philomena Esseds studies van het alledaagse racisme in de Nederlandse samenleving.<sup>11</sup> Racisme als inherent aan de Nederlandse samenleving onderzoeken was voorts ook een ongemakkelijke boodschap, omdat daarmee de mythe van nationale onschuld, door Gloria Wekker later beschreven als *White Innocence*, werd doorgeprikt en een appèl werd gedaan op witte Nederlanders om de eigen blinde vlekken onder ogen te zien.<sup>12</sup> In die context was er geen sprake van dat stadsbesturen de verwevenheid van

stadsgeschiedenis en slavernijgeschiedenis zouden laten onderzoeken.

We kunnen gerust stellen dat er sprake was van een tot zwijgen brengen van postkoloniale en dekoloniale perspectieven op kolonialisme en slavernij. Tot aan de onthulling van het Nationaal Monument Nederlands Slavernijverleden op 1 juli 2002 in het Oosterpark was slavernij vooral een levendige *niet-publieke* deelherinnering van nazaten van de trans-Atlantische slavernij; binnen de academie werkte een kleine groep slavernijonderzoekers aan het onderwerp, maar postkoloniale en dekoloniale perspectieven op slavernij waren schaars. Sterker nog, onderzoekers die wezen op de blinde vlekken in historiografie (zoals de neiging tot bagatellisering van het geweld en de impact van slavernij op latere generaties, en de verwevenheid van slavernij met Nederlandse geschiedenis) werden, aan de hand van een ongeproblematiseerd objectivisme, afgewezen. De backlash kwam dus ook van collega's, die soms functioneerden als gatekeepers van de kennisproductie.<sup>13</sup>

Meer ruimte om de verschillende aspecten van die verwevenheid te gaan onderzoeken, herdenken of (visueel te) representeren, ontstond pas nadat Nederland ‘wakker’ was geworden, onder invloed van het voortdurende engagement van bovengenoemde kritische wetenschappers en vooral van de activisten. De jarenlange Zwarte Piet is Racisme-campagne en de Black Lives Matter-manifestaties van 2020 leidden tot meer publieke en politieke aandacht voor

dubbele bodem van de neoliberale legaliteit’, *Sociologie* 15.3 (2020) 333-346; Nancy Jouwe ed., *Gendered Empire. Intersectional perspectives on Dutch post/colonial narratives* (Hilversum 2020); Rose Mary Allen e.a. eds., *Staat en slavernij. Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen* (Amsterdam 2023). Zie ook de verschillende publicaties uit het project ‘Mapping Slavery’ van Dienne Hondius e.a., dat begon in 2013.

11 Philomena Essed, *Alledaags racisme* (Amsterdam 2018, herziene editie van publicatie uit 1984); Philomena Essed en Kwame Nimako, ‘Designs and (co)incidents. Cultures of scholarship and public policy on immigrants/minorities in the Netherlands’, *International Journal of Comparative Sociology* 47.3/4 (2006) 281-312.

12 Wekker, *White Innocence*. In het Nederlands vertaald als Gloria Wekker, *Witte onschuld. Paradoxen van kolonialisme en ras* (Zutphen 2020).

13 Guno Jones, ‘De Slavernij is onze geschiedenis (niet). Over de discursieve strijd om de betekenis van de NTR-televisieserie De Slavernij’, *BMGN – Low Countries Historical Review* 127.4 (2012) 56–82; Pepijn Brandon, ‘Slavernijgeschiedenis zonder polderen. Observaties over een debat vol contrasten’, *Beleid en Maatschappij* 46.2 (2019) 258-264; Karwan Fatah-Black, *Slavernij en beschaving. Kleine geschiedenis van een paradox* (Amsterdam 2021).

onderzoek naar de verwevenheid van koloniale geschiedenis en Nederlandse geschiedenis.<sup>14</sup> Activisten bleven zich inzetten voor publieke herinnering van en kennisvorming en onderwijs over vooral slavernij, en namen ook de doorwerking ervan onder de loep. Deze activisten benadrukten (en benadrukken) de relatie tussen de historische slavernij en het hedendaagse onrecht van racisme en ongelijkheid.<sup>15</sup>

Misschien is epistemologische marginaliteit een belangrijke voorwaarde voor de vitaliteit van interventies, en moeten we dus alert zijn voor een al te gemakkelijke en modieuze incorporatie van dit perspectief in valorisatiebeleid door mainstream-instituten, en hun budgetten en prestige. Immers, kolonialisme en slavernij zijn onderdeel geworden van een veld waar musea, debatcentra, archieven, media, universiteiten, banken en gemeenten zich in toenemende mate (kritischer) toe willen verhouden. Maar die wens brengt ook grote verantwoordelijkheid met zich mee. Slavernij, kolonialisme, gedwongen arbeid, racisme en structurele ongelijkheid hebben vanuit de optiek van de gekoloniseerden en hun nazaten een catastrofe, een geschiedenis van geweld, verlies, vernedering en uitbuiting

14 Enkele titels, geschreven in opdracht: Alex van Stipriaan e.a. eds., *Op zoek naar de stille. Sporen van het slavernijverleden in Nederland* (Leiden/Amsterdam 2007); Brandon, *Slavernij*, 2020; Francio Guadeloupe e.a. eds., *Rotterdam, een postkoloniale stad in beweging* (Amsterdam 2020); Gert Oostindie ed., *Het koloniale verleden van Rotterdam* (Amsterdam 2020); Alex van Stipriaan, *Rotterdam in Slavernij* (Amsterdam 2020); Jouwe e.a. eds., *Slavernij en de stad Utrecht*.

15 Markus Balkenhol, 'Humanisme en paternalisme in de Amsterdamse slavernijdiscussie', in: Brandon e.a. eds., *De slavernij in Oost en West. Het Amsterdam-onderzoek* (Amsterdam 2020) 346-354; cf. Jones, 'De Slavernij is'; Markus Balkenhol, *Tracing slavery. The politics of Atlantic memory in the Netherlands* (New York/Oxford 2021); Agus Suwignyo e.a. eds., 'How generations matter. BMGN and the problem of writing histories of colonialism', *BMGN — Low Countries Historical Review* 136.2 (2021) 68-85.

betekend die tot vandaag de dag zijn sporen nalaat. Onderzoek daarnaar is voor direct betrokkenen niet vrijblijvend.

Het is naar ons idee van essentieel belang om kritisch te blijven nadenken over die hedendaagse publieke aandacht over kolonialisme en slavernij. We zullen voortdurend moeten blijven reflecteren op het *waartoe* van de hedendaagse publieke en epistemologische omgang met slavernij. Daarbij kunnen we inspiratie putten uit het leven en werk van activistische denkers zoals Anton de Kom, voor wie de omgang met en kennis over kolonialisme en slavernij nooit op zichzelf stonden, maar instrumenteel waren in het blootleggen en bestrijden van hedendaagse vormen van onrecht.<sup>16</sup> De 'winst- en verliesrekening' van kolonialisme en slavernij houdt dus niet op bij het (her) kennen en erkennen van het directe profijt en de directe catastrofe van deze historische fenomenen, maar betreft ook de economie van de hedendaagse omgang met slavernij en kolonialisme: wie wordt er, in ruime zin, beter van de hedendaagse aandacht voor slavernij en kolonialisme? Staat die omgang in het teken van het aankaarten en bestrijden van hedendaags onrecht en ongelijkheid? Blijft, nu postkoloniale en dekoloniale perspectieven hun weg gevonden hebben naar de Nederlandse historiografie van kolonialisme en slavernij, dit niet teveel een intern Nederlands onderonsje, waarin bij opdracht-onderzoek de perspectieven van historici in Indonesië, Suriname en de eilanden (Curaçao, Aruba, Bonaire, Saba, Sint-Eustatius, Sint-Maarten) maar mondjesmaat aanwezig zijn? Als historici dienen we te voorkomen dat de brede maatschappelijke aandacht voor kolonialisme en slavernij onderdeel wordt van een behoudende zelf-feliciterende

16 Mitchell Esajas e.a., *Antonlogie. Verhalen over het gedachtegoed van Anton de Kom* (Amsterdam/Antwerpen 2021).

morele economie, die de basis legt voor een nieuwe vorm van ‘onschuld’, een nieuwe nationale consensus waarmee Nederland haar plaats als gidsland kan hernemen.<sup>17</sup>

### Opdracht gestrand

Terug dan naar het opdrachtonderzoek van de stad Amsterdam en Utrecht. Het slavernijverleden is een onlosmakelijk onderdeel van het koloniale verleden, maar over de samenhang tussen kolonialisme en slavernij woedt een belangrijk historiografisch debat. Moeten we slavernij primair begrijpen als een van de aspecten van het koloniaal verleden? Is het een van de wrede koloniale arbeidsregimes, die na de afschaffing werden opgevolgd door andere varianten? Of waren de Nederlandse slavenhandel en slavernij – ofwel het afnemen van de humaniteit van zwarte en bruine tot slaafgemaakten – niet zozeer een aspect als wel een dragend bestanddeel van het koloniale stelsel? Is het die dehumanisering waarvan de doorwerking in onze huidige stedelijke samenleving tot de dag van vandaag waargenomen wordt?

In bredere zin gaat dit over de relatie tussen slavernij, racisme en kapitalistische uitbuiting, waarbinnen verschillende benaderingen mogelijk zijn. In het Amsterdamse opdrachtonderzoek kozen de opdrachtgevers ervoor om de aanvankelijke vraag naar de ‘doorwerking van slavernij’ te veranderen in ‘doorwerking van koloniaal verleden en slavernij’ en dat betekende een aanzienlijke verbreding. Dat geldt ook voor het daarbij opgevoerde begrip ‘kolonialiteit’. De overkoepelende noemer ‘kolonialiteit’ gaat primair om de *logica* van koloniaal denken en doen, die ook na een formeel proces van dekolonisatie kan blijven bestaan. Die begripskeuze

zagen we als een keuze voor het geëngageerd academisch debat van *decolonial scholars*, waar ook wij achter staan. Maar de argumentatie van de gemeenten om in plaats van op slavernijverleden (met alle mogelijke verschillen in doorwerking in Nederland tussen trans-Atlantische en Oost-Aziatische slavernij) op kolonialiteit te focussen had als gevolg dat er een enorme verbreding van het onderzoeksveld werd gevraagd. Daardoor ontstond tegelijkertijd minder ruimte voor het specifiek benoemen en beschrijven van (anti-zwart) racisme voortkomend uit de slavernijgeschiedenis, dat als diepgeworteld uitsluitingsmechanisme aanwezig is in de Nederlandse stedelijke samenleving.<sup>18</sup>

Onze conclusie was dat de opdrachtgever een aantal stappen oversloeg, waardoor de spanning tussen de uitvraag en de uitwerking in een onderzoeksvraag te groot werd. ‘De politiek’ zou minder grote vragen moeten stellen, of beter nog: minder snelle antwoorden moeten willen krijgen. Onderzoek naar de doorwerking van het slavernijverleden, gegrond in de studies over de twee steden en ‘hun’ slavernijverleden, heeft een gedeelde historische visie nodig over de vele vormen waarin dat verleden zich nu manifesteert. In de voorgestelde vignettenmethode stond daartoe gezamenlijke reflectie op hedendaags sociaal en internationaal onrecht centraal. We brachten de belangstelling voor slavernij en kolonialisme onder meer in verband met verschijnselen zoals instabiel burgerschap, de productie van ongedocumenteerden, de toeslagenaffaire en etnisch profileren door de politie, geracialiseerde effecten van nationale wetgeving, en de relatie tussen eurocentrisme en de gezondheidszorg.<sup>19</sup> In deze tijd van

18 Ibidem, 15 n.12.

19 Zie voor een studie over beleidsterreinen ook: Artwell Cain en Deniece Wijdenbosch, *Uitsluitingsmechanismes van mensen van Afrikaanse afkomst in Nederland: Wat*

17 Jones e.a., *Opdracht gestrand*, 10.

verregaande digitalisering wilden we ook nadenken over hoe ras verknoopt raakt met digitale technologie (gezichtsherkenning, algoritmes). De opdrachtgevers zagen zo'n reflectie niet voor zich; er zou niet vanzelf een coherente analyse uitkomen en het zou lastig worden om de uitkomsten te vertalen naar concrete aanbevelingen op de diverse beleidsterreinen waar doorwerking van het slavernijverleden en kolonialisme wordt aangenomen. Vanuit wetenschappelijk oogpunt vinden wij het jammer dat de gemeentes ons dat proces niet toevertrouwen. We blijven overtuigd van het belang van de verkenning die we met de vignettenmethode hadden willen uitvoeren. Voor nu beschouwen we het als werk aan de winkel voor de wetenschap en cultuur en we hopen dat de politiek dan zal volgen.

### Over de auteurs

Prof. dr. **Guno Jones** verricht interdisciplinair onderzoek en doceert aan de Vrije Universiteit. Per 1 december 2023 is hij benoemd op de door het ministerie van Buitenlandse

Zaken gefinancierde Anton de Kom-leerstoel (VU). Hij houdt zich onder meer bezig met de (erfenissen van) kolonialisme en slavernij op het vlak van migratie- en burgerschapspolitiek, herdenkings- en herinneringspolitiek, en intimiteitspolitiek.

E-mail: [g.r.jones@vu.nl](mailto:g.r.jones@vu.nl)

Drs. **Nancy Jouwe** is cultuurhistoricus en freelance onderzoeker. Ze is mederedacteur van publicaties over de Nederlandse koloniale en slavernijgeschiedenis en de erfenis daarvan. Als buitenpromovendus doet ze onderzoek naar de Papoea-gemeenschap in Nederland aan de Vrije Universiteit. Daarnaast is ze HKU-fellow (2022-2025) en kroonlid bij de Raad voor Cultuur.

E-mail: [nljouwe@gmail.com](mailto:nljouwe@gmail.com)

Prof. dr. **Susan Legêne** is hoogleraar Politieke Geschiedenis, en legt zich toe op vraagstukken van cultuur en macht in koloniale en postkoloniale context. Ten tijde van het hier beschreven project was zij decaan van de Faculteit der Geesteswetenschappen (2020-2024) aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

E-mail: [s.legene@vu.nl](mailto:s.legene@vu.nl)

*is erover bekend? Een quick scan van de literatuur* (Vrije Universiteit 2017).